

Накашидзе І. С. Міфологеми в поезії Віри Ворскло // Україна-Канада: сучасні наукові студії : кол. моногр. : у 3-х кн. – Луцьк / Вежа-Друк, 2018. – Кн. 2. – С. 103–110.

МІФОЛОГЕМИ У ПОЕЗІЇ ВІРИ ВОРСКЛО

Ворскло Віра (Юлія Трирог) народилась 5 лютого 1926 р. в м. Київ. Дитячі роки провела на Полтавщині, Кубані та Кавказі. Наприкінці Другої світової війни виїхала з батьками до Перемишля, де здобула середню освіту. Звідти у 1951 р. разом з батьками емігрувала до Канади. Освіту здобула у Кооперативному коледжі в Англії та Торонтському університеті в Канаді. У 1960 р. закінчила Асекураційний (страховий) інститут в Нью-Йорку. Багато років працювала канцеляристкою. Померла 12 вересня 2013 р. у м. Торонто.

Перший вірш В. Ворскло «Для тебе, Вкраїно, ця пісня моя» з'явився в «Новому Шляху» в 1951 р. Її вірші друкувались у журналі «Київ» у Філадельфії та інших періодичних виданнях діаспори. Перша її збірка «Листи без адреси» (Торонто, 1967) мала успіх і дістала високу оцінку критиків. «Вона засвідчила самобутній талант Віри Ворскло, органічно пов'язаний з народними традиціями народу, його культурою» [14, с. 66]. Друга збірка – «Лада» – вийшла в Едмонтоні у 1977 р., і містить вірші на різноманітні теми. У центрі – здогади та гіпотези авторки щодо походження слів. Яр Славутич вважає В. Ворскло найбільш талановитою українською поеткою в Канаді [12, с. 72]. Поетеса працювала і в жанрі художнього нарису («Так народилась пісня», «Цвіт акації»), літературної критики, рецензувала нові видання на літературно-мистецькі теми, багато перекладала.

На жаль, творчість В. Ворскло на теренах України залишається ще маловідомою та малодослідженою. Увагу дослідників насамперед привертають увагу твори, що відображають елементи побуту та вірувань українського народу, зокрема вірші про писанки, рушники, богиню Ладу. Ці твори використовуються і в етнологічних дослідженнях як ілюстративний матеріал. Однією з виділених ознак поезії В. Ворскло є антропоцентризм, що дає

підстави дослідникам говорити про неї як про послідовницю «празької школи». Ґрунтового літературознавчого аналізу творчості В. Ворскло на сьогодні немає. Це і зумовлює актуальність звернення до обраної теми дослідження.

Кожен художній твір має міфологічну основу, розуміння якої приходить через розуміння світоглядних позицій народу та загальноприйнятих культурних надбань. Аналіз міфопоетики літературної творчості уможливорює глибоко осягнути творчий феномен автора. Проблемі дослідження міфологем у творчості письменників присвячено багато публікацій, зокрема Т. Шестопалової, С. Богдан, О. Ломакиної, О. Слоньовської, Л. Фоміної, Н. Кобилко та інших.

Проте у полі зору науковців у цьому аспекті ще не потрапляла поезія В. Ворскло. Метою даного дослідження є аналіз особливостей художнього втілення міфологем у ліриці поетеси.

Під міфологемою у фольклорі і літературі розуміється мотив, образ, що зберігає свій міфологічний смисл. «Тим вона відрізняється від звичайного мотиву, семантика якого як складова системи мотивів того чи того сюжету може змінюватися, варіюватися» [13, с. 52]. У сучасному літературознавстві немає чіткого наукового визначення поняття міфологеми. А. Круталевич зазначає, що безліч варіантів вживання терміна «міфологема» можна умовно розділити на три групи: уявлення про міфологему як про синонім архетипу (Т. В. Бовсунівська), розгляд міфологеми як мінімальна структурної одиниці міфу, «атома міфу» (С. Ю. Гуцол) і розуміння міфологеми як конкретного втілення архетипу (Ю. В. Вишницький, В. А. Маслова, Ю. А. Іванова, О. В. Коляда) [8, с. 12]. І. Костюк робить висновок, що міфологема «є носієм важливого загальнолюдського досвіду, частково виражаючи більш загальний зміст архетипів» [7, с. 407].

Літературознавці розглядають поняття «міфологема» з двох позицій: синхронії та діяхронії. Основою діяхронічного підходу є теорія архетипів К. Юнга, який розглядав у архетипах відображення буття колективного несвідомого. Архетипи відтворюються в міфологемах або архетипних

варіантах. Відповідно до цього підходу у міфологемі у першу чергу виділяється її укоріненість у давні пласти людської свідомості. У тексті міфологема несе смислове навантаження образів, на основі яких можна побудувати як міфологічний сюжет, так і сюжет художнього твору.

Із синхронної позиції міфологема позначає запозичений у міфу мотиву, теми або її частини й відображення його в пізніших фольклорних і літературних творах. Тобто, згідно із цим підходом міфологема не лише акумулює досвід минулого, але й актуалізує нову реальність з усіма її символами, знаками, концептами.

Таким чином, архетип і міфологема є взаємопов'язаними структурними елементами міфу. «Як архетипний образ вона [міфологема – І.Н.] зберігає здатність існувати у множинній варіативності, що дає широкі можливості для інтерпретації. Як структурний компонент міфу вона сигналізує про здатність останнього творити духовно зримий універсум» [15, с.38]. Міфологема дослідниками розглядається як символічний засіб встановлення зв'язку з універсальними цінностями, закодованими у міфотворчих актах, засобом гармонізації людини і природи, способом розуміння міфу як ключа до інтерпретації інших культурних явищ.

Міфологема пов'язана з етнічними рисами певного народу, тобто має етнічну (регіональну) специфіку, так як при її конкретному втіленні зазнає впливу національної картини світу. «Міфологема є одиницею міфологічної картини світу, реалізує концепти міфологічного мислення, є ціннісною формою культурної пам'яті, суспільного сумління» [7, с.414]. Важливою ознакою міфологеми є ретроспективність, тому що вона передбачає орієнтацію на досвід і ідеї попередніх поколінь. Особливого значення зазначені риси міфологем набувають у літературі діаспори, адже вони стають ознаками ще й культурної та національної ідентичності письменників.

Важливе місце у ліриці В. Ворскло посідають роздуми над значенням мови, походженням слів. Сама поетеса у передмові до збірки «Лада» писала, що ця тема важлива для пошуків істини.

Найбільший скарб на світі — людська мова,
Яка ховає мудрість всіх віків.
Таємна скриня — кожне людське слово,
Звідкіль вся істина пливе до наших днів [3, с.9].

«Гіпотези про походження слів є лише здогадами, які показують, що речі і явища можна бачити зовсім з іншого кута зору» [5, с.8]. В. Ворскло заглиблюється у світ слів настільки, що можна говорити про те, що збірці поезій «Лада» В. Ворскло підносить міфологему слова до архетипу. Це виражається графічно: у написанні з великої літери: «Культура наша різьблена зі Слова» [3, с.77]. Таким чином, авторка підкреслює глибинне значення цього поняття для людини і людства в цілому.

Авторка знаходить у слові жіноче начало, адже, на її думку, його винайшла саме жінка:

Слово – матір мислі, матір дії.
Слово – іскра, впавша з божих віт [3, с.11].

Це можна вважати однією із рис українськості В. Ворскло. Наведена цитата є ілюстрацією до слів психолога М. Дідуха: «Оскільки українському менталітету була і є властива психологічно розвинена творча землеробська свідомість, пов'язана з ушануванням землі та любов'ю до неї, то це ще більшою мірою веде до того, що в психологічному складі українського етносу превалює жіноче начало» [6, с. 55].

Міфологема слова також пов'язана із сакральними мотивами:

Відкриєш перше слово — Бог,
А друге слово — небо [3, с.392].

Авторка відсилає читачів до перших слів Біблії «На початку було Слово, а Слово в Бога було, і Бог було Слово» (Ів. 1:1). Ця теза присутня у ряді віршів збірки «Лада», у яких розкривається значення релігії для людини, народу і підкреслюється релігійність як споконвічна риса менталітету українців.

Для поезії Віри Ворскло, як і для еміграційної поезії взагалі, характерно використання символів, міфологем як символів духовного зв'язку із батьківщиною. Такою, наприклад, є міфологема землі, через яку В. Ворскло подає характеристику батьківщину:

Україно, моя Україно,
Обійму я тебе золоту
.....
Кожну грудку твою обцілую,
Кожен камінь сльозою скроплю [3, с. 63].

У кольоровій характеристиці «золота» асоціативно вгадується степ. М. Дідух підкреслює, що «особливе значення для українського національного самоусвідомлення має міфологема Землі. Про Землю (поле, степ) можна говорити як про елемент довкілля так і у міфічному розумінні, коли вона буде сприйнята: а) сакрально; б) архетипічно» [6, с. 71]. Саме таке сприйняття і є у ліриці В. Ворскло.

Через міфологему землі В. Ворскло втілює мотив любові до батьківщини, що є одним із провідних у її поетичній творчості. Наприклад, у вірші «О якби ми вродились остров'яни...» В. Ворскло проводить думку, що любов до батьківщини закорінена у землю:

Земля розлита медом навкруги,
Тому думки і мрії в нас прикуті
До сонця, до дощу і до плугів [4, с. 38].

«Образи сонця і дощу, скорельовані на міфологеми степу, жовтого від сонця, та Дніпра – головного водоймища України» [10, с. 182]. Образ Дніпра теж набуває смислового навантаження міфологеми ріки: «В нас в серці шумує Дніпро» [4, с. 42], «Дніпро – це річка перемоги» [3, с. 118.]. Таким чином, В. Ворскло підкреслює могутність головної артерії України, не розмежовуючи географічну та метафоричну площину.

Важливе місце в авторській моделі світу В. Ворскло є міфологема степу. Саме степ є головною прикметою батьківщини, є сакральним «євшаном» для емігрантів:

Пахне степ, мов чар-зіллям-вином,
Що окрилює душу і тіло [3, с.32].

Міфологема степу символізує безмежність простору, що передає сутнісну рису національного характеру. «Міфологема степу – не що інше, як психоментальна особливість українського народу, віддзеркалена у його свідомості і закладена на підсвідомому рівні» [1, с. 300]. Оригінальним у ліриці В. Ворскло є втілення образу степу через концептів української природи, у характеристиці яких основним є порівняння із святковим одягом:

Степ як плахта, ввесь розшитий,
Річка – наче поясок,
І шепоче ніжно жито
Дивних тисячу казок [4, с.47].

«Міфологеми степу та річки (за образом якої – Дніпро) – образ України. В образі шепоту жита заковано образ вітру: приємний і необхідний ліричній героїні як вісник з батьківщини» [9]. У наведеному уривку також відчутне жіноче начало.

Однією з домінант українського національного характеру поряд з обожнюванням землі є пошана до матері. «Ще в протоукраїнських племен можна помітити сакральність жінки, жіночого начала, що видно з настінних зображень (Печера чаклуна, Кам'яна могила), малюнків на музичних інструментах (с. Молодове, Буковина)» [6, с.56]. Образ Матері в українській культурі тривимірний: «це рідна ненька, яку треба шанувати і берегти; другий вимір – батьківщина-мати, яку треба цінувати й охороняти; третій – Матір Божа, яка сама є покровителькою українців» [2]. Коли ці три виміри поєднуються, то можна говорити про архетип Великої Матері. У творчості В. Ворскло образ матері співвідноситься з образом батьківщини-України:

«Україно, моя рідна Мамо», «Бо для мене, ти, Мамо, свята!» [3, с.63], «Україно, матінко-орлице» [3, с.65]. Таким чином окреслюється міфологема України-матері. Образ матері сакралізується:

Бо матері іншої в світі немає,
Для нас Україна – земля пресвята! [3, с.398].

У ряді віршів В. Ворскло міфологема України-матері співвідноситься із образом берегині: «Україно, нас з'єднай в родину» [3, с.66], «Мама знов приходить охоронцем – / Янгол зрозуміння й доброти» [3, с.427]. Батьківщина є не просто берегинею родинного вогнища, а й охоронцем, «духовним центром», мрією для емігрантів. До такого трактування батьківщини України-матері контрастує чужина-мачуха: «Чужина – загадка, не рідная мати» [4, с.42].

Ще однією поширеною міфологемою у ліриці В. Ворскло є міфологема дому. Із давніх часів оселя ставала елементом багатьох обрядів, звичаїв, традицій. Підкреслюючи її жіноче начало, поетеса використовує образ хати:

Хата – це предивне царство,
Тут окремий зовсім світ [3, с.379].

Ця міфологема виконує функцію зв'язку з батьківщиною. У В. Ворскло вона модифікується у міфологему напівзруйнованої хати, що постає символом як втраченого дитинства, так і назавжди втраченої батьківщини: «Минуле? Чоловіче! / Пройшло п'ятнадцять літ!», «Схилилась хата вбік» [4, с. 10]. Таким чином, міфологема дому наділяється не лише просторовими, але й часовими характеристиками.

Одним із символів-прикмет Батьківщини у творчості В. Ворскло постає тризуб – державний і духовний символ України. Поетеса наділяє цей образ сакральним змістом, співвідносячи його з міфологемою дерева життя:

«Тризуб – це дерево життя» –
Сказав Мороз-поет.
Це сили три, які щодня
Кують нам кожний мент [3, с. 167].

Тризуб постає одним із виявів архетипу триєдності. Це співвідноситься із давніми віруваннями українців. «Що ж до суті тризуба, то, як відомо, існує версія уособлення в ньому трьох природних стихій – повітря, води і землі; ця версія досить правдоподібна, якщо зважити на релігійні вірування язичників, які поклонялись природі, її стихіям, обожнювали їх... Поняття єдності цих трьох стихій було для них образом руху всього живого. Адже життя утворювалось тільки в таких умовах» [11, с. 118]. В. Ворскло виводить архетип триєдності у різних площинах: родини, природи, релігії. Наприклад:

Три – це призначення родин,
Щоби були, як слід:
Крім батька й матері є син
Продовжувати рід [3, с. 167].

Образ тризуба також зображений як джерело народної пам'яті, який асоціативно співвідноситься із троїстим за структурою часовим поділом:

Тризуб – природи це закон,
Це досвід поколінь! [3, с. 167].

Таким чином, образ тризуба трансформується у міфологему, що поєднує у собі ознаки дерева життя, історичної пам'яті.

Отже, першоосновою світу в поезії В. Ворскло постає міфологема слова, яка наближається до архетипу. Поетеса у своїй ліриці насамперед звертається до міфологем, що є вкоріненими в менталітет українців. Серед них – земля, степ, ріка, хата. Міфологеми землі, степу та ріки є міфологемами першостихій – землі та води.

У всіх наведених міфологемах яскраво виділене жіноче начало, що є ознакою світосприйняття українців. Жіноче начало є початком самого життя, що втілено через міфологему слова. У цьому контексті також виокремлюється міфологема України-матері, що часто співвідноситься з образом берегині.

Важливе місце у творчості В. Ворскло займає міфологема тризуба як національного символу і як один із виявів архетипу триєдності. Таким чином

поетеса підкреслює свою любов до рідного краю, постійний духовний зв'язок з нею, що свідчить про її національну та культурну ідентичність.

Література

1. Астаф'єв О. 2012. «Міфологема степу і література степу» *Київські полоністичні студії* 19: 296-307
2. Беленька Г.В. 2015. «Образ матері в українській культурі та його вплив на формування особистості» *Вісник психології і педагогіки* 18 http://www.psyh.kiev.ua/Беленька_Г.В._Образ_матері_в_українській_культурі_та_його_вплив_на_формування_особистості
3. Ворскло В. 1977. *Лада: Поезії*. Торонто.
4. Ворскло В. 1967. *Листи без адреси: Вибрані поезії*. Торонто.
5. Ворскло В. 1977. «Слово від автора» *Лада: Поезії*. Торонто. 7-8
6. Дідух М.Л. 2016. «Соціально-психологічні закономірності етнічної індивідуалізації» Дис. докт. психол. наук Київський національний університет імені Тараса Шевченка
7. Костюк І. 2011. «Міфологема: історія поняття в науковому дискурсі» *Вісник Львівської національної академії мистецтв* 22: 405-416
8. Круталевич А.Н. 2016. «Міфологема» в понятійному апараті культурології» *Культура и цивилизация* 1: 10-21.
9. Накашидзе І. 2016. «Звернення до образу степу як вияв української ментальності у творчості україномовних поетів Канади другої половини XX ст.» *Українська ментальність* http://mentalist-2016.blogspot.com/p/blog-page_54.html
10. Накашидзе І. С. 2014. «Художнє вираження мотиву любові до батьківщини у творчості україномовних поетів Канади другої половини XX ст.» *Міжнародний науковий журнал «Науковий огляд»* 1: 180-184.
11. Семенюк В. 2012. «Від праггерба до герба» *Експедиція XXI* 6-7: 117-122. http://www.uac.gov.ua/custom_content_source_list/ex21_6/ex21_6-7_117.pdf

12. Славутич Яр. 1976. *Українська поезія в Канаді*. Едмонтон: Славута.
13. *Словник символів культури України* 2002. К. : Міленіум.
14. *Українські письменники діаспори*. 2006: Матеріали до біобібліогр. слов. Ч. I (А-К). К.
15. Шестопалова Т. 1999. «Кореляція понять «Архетипний образ – міфологема – символ – міф» (на прикладі поезії П.Тичини)» *Наукові записки НаУКМА. Філологія* 17: 37-41